

ИҚТИСОДИЙ ҲАМКОРЛИК ВА ТАРАҚҚИЁТ ТАШКИЛОТИ (ОЕСД)

**РАҚОБАТНИ БАҲОЛАШ БЎЙИЧА
ВОСИТАЛАР ТЎПЛАМИ**

1-жилд

АСОСИЙ ЁНДАШУВЛАР

OECD Competition Assessment Toolkit, Volume 1: Principles

Тошкент — 2026

Ҳужжат ҳақида изоҳ

Мазкур ҳужжат OECDнинг “Competition Assessment Toolkit, Volume 1: Principles” наشري асосида ўзбек тилига таржима қилинган, терминологик жиҳатдан бирхиллаштирилган ва давлат органлари учун методик қўлланма сифатида фойдаланишга мослаштирилган наشري матндир.

Ушбу ишланган вариантда OECD Кенгашининг рақобатни баҳолаш бўйича тавсияси ҳуқуқий услуб талабларига мувофиқ, асл мазмуни сақланган ҳолда таржима қилинди.

Ҳужжатнинг мақсади — қонунлар, қоидалар ва давлат сиёсати чораларида рақобатни асоссиз чекловчи нормаларни аниқлаш, уларни рақобатни камроқ чекловчи муқобил чоралар билан алмаштириш ва давлат сиёсати мақсадларига бозор рақобатига минимал зарар етказган ҳолда эришишга кўмаклашишдан иборат.

Мундарижа

- 1.** Ҳужжат ҳақида изоҳ
- 2.** Саҳифама-саҳифа матн жадвали
- 3.** Терминологик глоссарий
- 4.** Рақобатни баҳолаш чек-листи
- 5.** Библиографик ва ҳуқуқий маълумотлар
- 6.** Сўзбоши
- 7.** 1-боб. Рақобатни баҳолаш ва рақобатни баҳолаш чек-листи
- 8.** 2-боб. Рақобатнинг истеъмолчиларга фойдаси ҳамда унумдорлик, ўсиш, инновация ва бандликка ижобий таъсири
- 9.** 3-боб. Рақобатни баҳолашни давлат бошқаруви жараёнларига жорий этиш
- 10.** Манбалар
- 11.** Илова. OECD Кенгашининг рақобатни баҳолаш бўйича тавсияси
- 12.** OECD Рақобатни баҳолаш бўйича воситалар тўплами ҳақида

Глоссарий

English term	Ўзбек тилида тавсия этиладиган атама	Изоҳ
Competition Assessment	Рақобатга таъсирни баҳолаш	Қонун, қоида, тартиб ёки давлат томонидан қабул қилинадиган чоранинг рақобат муҳитига таъсирини баҳолаш жараёни.
Competition Assessment Toolkit	Рақобатга таъсирни баҳолаш бўйича воситалар тўплами	ОЕСД томонидан ишлаб чиқилган, қонунлар ва тартибга солиш чораларининг рақобатга таъсирини баҳолашда қўлланиладиган методик қўлланмалар мажмуи.
Competition Assessment Checklist	Рақобатга таъсирни баҳолаш чек-листи	Рақобатни чеклаши мумкин бўлган нормалар ва талабларни дастлабки саралаш ҳамда таҳлил қилиш воситаси.
Supplier	Товар ёки хизмат етказиб берувчи субъект / хўжалик юритувчи субъект	Контекстга қараб қўлланилади. Фақат “таъминотчи” деб механик таржима қилинмайди, чунки атама товар ишлаб чиқарувчи, хизмат кўрсатувчи ёки сотувчини ҳам камраб олиши мумкин.
Market participant	Бозор иштирокчиси	Бозорда товар ёки хизматни таклиф этувчи, сотувчи, харид қилувчи ёки бошқа иқтисодий муносабатларда иштирок этувчи субъект.
Competition authority	Рақобат органи	Рақобат қонунчилиги ижросини таъминловчи, рақобат муҳитини таҳлил қилувчи ҳамда рақобатга таъсир бўйича хулоса берувчи ваколатли орган.
Regulatory Impact Assessment (RIA)	Тартибга солиш таъсирини баҳолаш	Таклиф этилаётган ёки амалдаги тартибга солиш чораларининг иқтисодий, ижтимоий, маъмурий ва рақобатга оид оқибатларини баҳолаш жараёни.
Alternative policy options	Рақобатни камроқ чекловчи муқобил тартибга солиш вариантлари	Белгиланган мақсадга рақобат муҳитига камроқ зарар этказган ҳолда эришиш имконини берувчи муқобил чоралар ва ёндашувлар.
Exclusive rights	Мутлақ ҳуқуқлар	Муайян товарни ишлаб чиқариш, хизматни кўрсатиш ёки фаолиятни амалга ошириш бўйича алоҳида субъектга берилган махсус ҳуқуқлар.
Market power	Бозор ҳокимияти	Субъектнинг рақобат босимидан мустақил равишда нархни ошириш, ишлаб чиқариш ҳажмини камайтириш, сифатни пасайтириш ёки инновацияларни чеклаш имконияти.
Self-regulation / Co-regulation	Ўзини ўзи тартибга солиш / қўшма тартибга солиш	Тармоқ, касбий уюшма ёки манфаатдор субъектлар иштирокида қоидаларни белгилаш, амалга ошириш ёки назорат қилиш механизмлари.
Switching costs	Етказиб берувчини алмаштириш харажатлари	Истеъмолчи ёки харидор товар ёки хизмат етказиб берувчини алмаштирганда юзага келадиган молиявий, ташкилий, вақт билан боғлиқ ёки бошқа очик ва яширин харажатлар.
Consumer welfare	Истеъмолчилар фаровонлиги	Нарх, сифат, танлов имконияти, хавфсизлик, хизмат кўрсатиш даражаси ва инновациялар орқали истеъмолчилар учун яратиладиган умумий фойда.
Grandfather clause	Амалдаги субъектларга нисбатан янги талабларни қўллашни кечиктириш қоидаси	Янги талабларни амалдаги субъектларга нисбатан вақтинча қўлламаслик ёки уларни босқичма-босқич жорий этиш амалиёти.
Competition advocacy	Рақобатни илгари суриш	Давлат органлари, хўжалик юритувчи субъектлар ва жамоатчилик орасида рақобат қоидалари, рақобат маданияти ва рақобатга мос тартибга солиш ёндашувларини тарғиб қилиш фаолияти.
Contestability	Бозорга кириш имконияти / бозорнинг рақобатга очиклиги	Янги субъектлар бозорга кириши мумкинлиги ёки кириш эҳтимоли мавжудлиги орқали амалдаги субъектларга рақобат босими шаклланиши.

Regulatory capture	Тартибга солувчи органнинг тармоқ манфаатлари таъсирига тушиб қолиши	Тартибга солувчи орган қарорлари тартибга солинаётган субъектлар ёки тармоқ манфаатлари таъсирида шаклланиб қолиши хавфи.
Public policies	Давлат томонидан қабул қилинадиган чоралар	Қонунлар, қоидалар, тартиблар, дастурлар ёки маъмурий қарорлар орқали давлат томонидан амалга ошириладиган чоралар.
Competition-for-the-market	Бозор учун рақобат	Субъектлар бозорда доимий равишда рақобатлашмасдан, муайян ҳуқуқ, лицензия, концессия, шартнома ёки хизмат кўрсатиш имкониятини қўлга киритиш учун танлов ёки тендер орқали рақобатлашадиган ҳолат.

РАҚОБАТНИ БАҲОЛАШ БЎЙИЧА ВОСИТАЛАР ТЎПЛАМИ

1-жилд. АСОСИЙ ЁНДАШУВЛАР

Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт таъкилоти (OECD)

Рақобатни баҳолаш чек-листи

Агар ҳуқуқий норма, қоида ёки тартибга солиш чораси қуйидаги таъсирлардан бирига эга бўлса, рақобатни баҳолаш ўтказилиши лозим.

Блок	Таъсир тури	Чек-лист саволлари
A	Хўжалик юритувчи субъектлар сони ёки доирасини чеклаш	A1. Муайян товар ёки хизматни тақдим этиш бўйича субъектга мутлақ ҳуқуқ беради. A2. Фаолият юритиш шarti сифатида лицензия, рухсатнома ёки маъмурий рухсат бериш тартибини белгилайди. A3. Айрим субъектларнинг товар ёки хизмат тақдим этиш имкониятини чеклайди. A4. Бозорга кириш ёки бозордан чиқиш харажатларини сезиларли оширади. A5. Товарлар, хизматлар, меҳнат ёки капитал ҳаракатига географик тўсиқ яратади.
B	Хўжалик юритувчи субъектларнинг рақобатлашиш қобилиятини чеклаш	B1. Сотувчиларнинг нархни мустақил белгилаш имкониятини чеклайди. B2. Реклама ёки маркетинг юритиш эркинлигини чеклайди. B3. Айрим субъектларга устунлик берадиган ёки яхши хабардор истеъмолчилар танлайдиган даражадан юқори сифат стандартларини белгилайди. B4. Айрим субъектлар учун ишлаб чиқариш харажатларини бошқаларга нисбатан сезиларли оширади.
C	Хўжалик юритувчи субъектларнинг рақобатлашиш рағбатини камайтириш	C1. Ўзини ўзи тартибга солиш ёки қўшма тартибга солиш режимини яратади. C2. Субъектларнинг ишлаб чиқариш ҳажмлари, нархлари, сотувлари ёки харажатлари тўғрисидаги маълумотларни эълон қилишни талаб қилади ёки рағбатлантиради. C3. Муайян тармоқ ёки субъектлар гуруҳи фаолиятини умумий рақобат қонунчилиги қўлланилишидан озод қилади.
D	Истеъмолчилар учун танлов ва ахборот имкониятларини чеклаш	D1. Истеъмолчилар товар ёки хизматни қайси субъектдан харид қилишини танлаш имкониятини чеклайди. D2. Етказиб берувчини алмаштириш харажатларини ошириш орқали истеъмолчилар ҳаракатчанлигини камайтиради. D3. Харидорлар самарали танлов қилиши учун зарур бўлган ахборот талабларини тубдан ўзгартиради.

Competition Assessment Toolkit — Volume 1: Principles

Ушбу жилд рақобатни баҳолаш принциплари, рақобатнинг фойдалари, чек-лист ва рақобатни баҳолашни давлат бошқаруви жараёнларига жорий этиш мисолларини баён қилади.

Библиографик ва ҳуқуқий маълумотлар

Мазкур нашрга иқтибос келтиришда қуйидаги маълумотлардан фойдаланиш тавсия этилади¹.

Ушбу нашр OECD Бош котиби масъулияти остида эълон қилинган. Унда билдирилган фикрлар ва келтирилган далиллар OECDга аъзо мамлакатларнинг расмий позициясини автоматик тарзда акс эттирмайди.

Ушбу ҳужжат, унда келтирилган ҳар қандай маълумот ва хариталар ҳеч бир ҳудуд мақоми ёки суверенитети, халқаро чегаралар ва демаркация, шунингдек ҳар қандай ҳудуд, шаҳар ёки минтақанинг номи бўйича мавжуд ҳуқуқий ҳолатга дахл қилмайди. Мазкур расмий бўлмаган таржима матни тавсиявий характерда.

Сўзбоши

Рақобатнинг кучайиши мамлакатнинг иқтисодий кўрсаткичларини яхшилайти, фуқаролар учун тадбиркорлик имкониятларини кенгайтиради ҳамда бутун иқтисодиётда товар ва хизматлар нархини пасайтиришга хизмат қилади.

Бироқ кўплаб қонунлар ва меъёрий ҳужжатлар бозордаги рақобатни чеклаши мумкин. Шу сабабли, янги қоидалар таклиф этилаётганда ёки амалдаги қоидалар қайта кўриб чиқиляётганда, тегишли ҳужжатларни ишлаб чиқувчи масъул органлар уларнинг рақобат муҳитига таъсирини баҳолаши зарур.

OECDнинг “Рақобатни баҳолаш бўйича воситалар тўплами” рақобатга зарур бўлмаган чекловларни аниқлаш ва давлат сиёсати мақсадларига эришишни сақлаб қолган ҳолда, муқобил, камроқ чекловчи чораларни ишлаб чиқиш учун умумий методологияни тақдим этади.

Ушбу воситалар тўпламининг асосий элементи “Рақобатни баҳолаш чеклисти” бўлиб, у рақобатни асосиз чеклаши мумкин бўлган қонун ва қоидаларни дастлабки саралаш учун оддий саволлар мажмуасини ўз ичига олади.

Ҳукуматлар мазкур воситалар тўпламидан уч асосий йўналишда фойдаланиши мумкин:

1) янги қонунлар ва қоидалар лойиҳаларини, *масалан, тартибга солиши таъсирини баҳолаш дастурлари орқали*, баҳолаш;

2) амалдаги қонунлар ва қоидаларни *бутун иқтисодиёт ёки алоҳида тармоқлар кесимида* баҳолаш;

3) давлат идоралари *ёки рақобат органи томонидан ишлаб чиқилган сиёсатларнинг рақобатга таъсирини баҳолаш*.

Рақобатни баҳолашдан олинadиган фойда катта бўлиши мумкин. OECD мамлакатларидаги йирик рақобатни баҳолаш лойиҳалари тартибга солишдаги ортиқча чекловларни бартараф этиш орқали иқтисодиётга сезиларли ижобий таъсир кўрсатган.

Австралиянинг Миллий рақобат сиёсати тажрибаси бундай ёндашувнинг амалий аҳамиятини кўрсатади, яъни кенг қамровли рақобат ислохотлари тартибга

---

¹ OECD (2019), Competition Assessment Toolkit Volume 1: Principles, OECD, Paris, www.oecd.org/competition/toolkit

солинадиган тармоқларда рақобатни кучайтириш, самарадорликни ошириш ва иқтисодий ўсишга ҳисса қўшишга қаратилган эди.

Мазкур воситалар тўплами махсус иқтисодий ёки рақобат соҳаси бўйича чуқур тайёргарликка эга бўлмаган давлат хизматчилари томонидан ҳам қўлланилиши мумкин. Ундан вазирликлар, парламентлар, давлат бошқаруви органларининг масъул вакиллари, миллий ва ҳудудий ҳукуматлар ҳамда ташқи баҳоловчилар фойдаланиши мумкин.

ОЕСДнинг Рақобатни баҳолаш бўйича воситалар тўплами уч жилддан иборат. Булар, **1-жилд** “Принциплар”; **2-жилд** “Қўлланма”; **3-жилд** “Операцион қўлланма”.

Миннатдорлик сифатида, воситалар тўплами ОЕСД Рақобат қўмитасининг Ишчи гуруҳи томонидан, кўплаб ОЕСД делегациялари ва қўмиталари иштирокида ишлаб чиқилган. Матнларни тайёрлашда ОЕСД Котибияти ва рақобат сиёсати соҳасидаги экспертлар ҳиссаси алоҳида аҳамиятга эга эканлигига урғу берилган.

Мундарижа

- 1. 1-боб.** Рақобатни баҳолаш ва рақобатни баҳолаш чек-листи
- 2. 2-боб.** Рақобатнинг истеъмолчиларга фойдаси ҳамда унумдорлик, ўсиш, инновация ва бандликка ижобий таъсири
- 3. 3-боб.** Рақобатни баҳолашни давлат бошқаруви жараёнларига жорий этиш
- 4. Манбалар**
- 5. Илова.** ОЕСД Кенгашининг рақобатни баҳолаш бўйича тавсияси

Бу саҳифа асл нашрда бўлимлараро визуал/дизайн вазифасини бажаради. Нашрий таржимада мустақил мазмунли матн киритилмайди.

1-боб. Рақобатни баҳолаш ва рақобатни баҳолаш чек-листи

Ушбу бобда рақобатни баҳолаш чек-листи ва унинг рақобатни баҳолаш жараёнидаги ўрни тавсифланади. Мазкур мавзу бўйича аввалдан маълумотга эга бўлган тингловчилар тўғридан-тўғри техник жилд — “Рақобатни баҳолаш бўйича қўлланма”га мурожаат қилишлари мумкин.

Кириш

Давлат ҳаракати, одатда муҳим жамоат сиёсати мақсадларини илгари суриш ва ҳимоя қилиш учун мўлжалланган бўлади; бундай мақсадларга эришишнинг бир нечта усули мавжуд.

Истеъмолчилар, одатда, рақобат кўпроқ бўлган шароитда яхшироқ ҳолатда бўлади. Шу сабабли, давлат сиёсати мақсадларига эришишда имкон қадар рақобатни камроқ чекловчи вариантларни баҳолаш фойдали ҳисобланади.

Воситалар тўплами – регуляторлар ва қонун чиқарувчиларга бундай баҳолашни қандай амалга оширишни кўрсатади. У рақобатни ортиқча чеклаши мумкин бўлган муҳим чекловларни аниқлашнинг амалий усулини тақдим этади.

OECD Кенгаши 2009 йилда Рақобатни баҳолаш бўйича тавсия қабул қилган бўлиб, ушбу тавсиянинг тўлиқ матни Иловада келтирилган.

Биринчи қадам сифатида методика “**Рақобатни баҳолаш чек-листи**”дан фойдаланади. Бу чек-лист таклиф этилаётган қонун ёки қоида рақобатга зарар етказиши мумкинлигини кўрсатувчи чегаравий саволлар тўпламидир.

Изоҳ 1. Рақобатнинг фойдаларига оид мисоллар 2-бобда келтирилган.

Қоидаларнинг аксарияти рақобатга жиддий зарар етказиш хавфини туғдирмайди. Бироқ, рақобатга таъсир кўрсатиши мумкин бўлган ҳолларда чек-лист тартибга солувчи органлар ва тегишли ҳужжатларни ишлаб чиқувчи масъул тузилмаларга эҳтимолий рақобат муаммоларини юмшатиш ёки бартараф этиш учун таҳлилий асос яратади.

Бу давлат сиёсати мақсадига эришишни давом эттирган ҳолда рақобатга зарарни камайтирувчи муқобил йўللارни аниқлаш орқали амалга оширилади.

Мазкур бобнинг кейинги қисми чек-листдаги тўрт турдаги саволларни тавсифлайди ва саволлардан бирига “ха” деб жавоб берилганда масъул ишлаб чиқувчилар амалга ошириши лозим бўлган дастлабки қадамларни кўрсатади.

Шунингдек, ушбу қисм тартибга солишнинг муқобил ёндашувлари бўйича дастлабки ғояларни ҳам тақдим этади.

Рақобатни баҳолаш чек-листи: визуал блоклар

А, В, С ва D визуал чек-лист блоклари жадвал шаклида тикланади.

А	В
<p>Хўжалик юритувчи субъектлар сони ёки доирасини чеклаш</p> <p>A1. Муайян товар ёки хизматни тақдим этиш бўйича субъектга мутлақ ҳуқуқ беради.</p> <p>A2. Фаолият юритиш шарти сифатида лицензия, рухсатнома ёки маъмурий рухсат бериш тартибини белгилайди.</p> <p>A3. Айрим субъектларнинг товар ёки хизмат тақдим этиш имкониятини чеклайди.</p> <p>A4. Бозорга кириш ёки бозордан чиқиш харажатларини сезиларли оширади.</p> <p>A5. Товарлар, хизматлар, меҳнат ёки капитал ҳаракатига географик тўсиқ яратади.</p>	<p>Хўжалик юритувчи субъектларнинг рақобатлашиш қобилиятини чеклаш</p> <p>B1. Сотувчиларнинг нархни мустақил белгилаш имкониятини чеклайди.</p> <p>B2. Реклама ёки маркетинг юритиш эркинлигини чеклайди.</p> <p>B3. Айрим субъектларга устунлик берадиган ёки яхши хабардор истеъмолчилар танлайдиган даражадан юқори сифат стандартларини белгилайди.</p> <p>B4. Айрим субъектлар учун ишлаб чиқариш харажатларини бошқаларга нисбатан сезиларли оширади.</p>
<p>Хўжалик юритувчи субъектларнинг рақобатлашиш рағбатини камайтириш</p> <p>C1. Ўзини ўзи тартибга солиш ёки қўшма тартибга солиш режимини яратади.</p> <p>C2. Субъектларнинг ишлаб чиқариш ҳажмлари, нархлари, сотувлари ёки харажатлари тўғрисидаги маълумотларни эълон қилишни талаб қилади ёки рағбатлантиради.</p> <p>C3. Муайян тармоқ ёки субъектлар гуруҳи фаолиятини умумий рақобат қонунчилиги қўлланилишидан озод қилади.</p>	<p>Истеъмолчилар учун танлов ва ахборот имкониятларини чеклаш</p> <p>D1. Истеъмолчилар товар ёки хизматни қайси субъектдан харид қилишини танлаш имкониятини чеклайди.</p> <p>D2. Етказиб берувчини алмаштириш харажатларини ошириш орқали истеъмолчилар ҳаракатчанлигини камайтиради.</p> <p>D3. Харидорлар самарали танлов қилиши учун зарур бўлган ахборот талабларини тубдан ўзгартиради.</p>

Чек-лист А. Хўжалик юритувчи субъектлар сони ёки доираси бўйича чекловлар мавжудми?

Хўжалик юритувчи субъектлар сонини чеклаш бозор ҳоқимиятининг юзага келиши ва рақобатнинг камайиши хавфини туғдиради. Субъектлар сони камайганда, қолган субъектлар ўртасида рақобатнинг сусайиши ёки келишув эҳтимоли ошади, шунингдек алоҳида субъектларнинг нархларни ошириш қобилияти кучайиши мумкин.

Одатда, субъектлар ўртасидаги рақобат истеъмолчилар талабини самарали қондиришга ва узоқ муддатли иқтисодий самарадорликни таъминлашга ёрдам

беради. Шу билан бирга, айрим ҳолларда субъектлар сонини чеклаш учун асосли сиёсат сабаблари бўлиши мумкин. Бундай вазиятларда сиёсат афзалликлари бозорга киришни енгиллаштириш зарурати билан мутаносиб баҳоланиши керак.

A1. Мутлақ ҳуқуқлар бериш

Муайян товарни ишлаб чиқариш ёки муайян хизматни кўрсатиш бўйича мутлақ ҳуқуқ бериш хусусий монополияни барпо этишни англатади. Тарихан бундай ҳуқуқ “**табiiй монополия**” деб қаралган соҳаларда кўп учраган.

Узоқ муддатга берилган мутлақ ҳуқуқлар баъзан кафолатланган бозор имконияти бўлмаса, амалга ошмаслиги мумкин бўлган инфратузилма инвестицияларини рағбатлантириш усули сифатида кўрилган. *Аммо мутлақ ҳуқуқлар баъзан бундай асослар қўлланилмайдиган вазиятларда ҳам берилади.*

Мутлақ ҳуқуқлар бозорга кириш учун энг юқори тўсиқлардан бири ҳисобланади ва бозор ҳокимияти билан боғлиқ монопол нархлар ҳамда бошқа муаммоларни келтириб чиқариши эҳтимоли юқори. Шунинг учун, бундай ҳуқуқлар чекланган ҳолда ва фақат бошқа камроқ чекловчи усуллар билан бир хил мақсадларга эришиб бўлмайдиган ҳолларда ўрнатилиши лозим.

Изоҳ 2. Бозор ҳокимияти — субъектнинг рақобатли бозор шароитидаги даражага нисбатан нархни фойда билан ошириш, сифатни пасайтириш ёки инновацияни камайтириш қобилияти.

Муқобил сиёсат вариантлари ва А2

Агар мутлақ ҳуқуқ беришдан бошқа муқобил вариантлар мавжуд бўлмаса, регуляторлар берилган ҳуқуқни кимосди савдоси орқали тақсимлаш имкониятини кўриб чиқишлари мумкин. *Ҳуқуқ берилганда тартибга солиш дизайнига алоҳида эътибор қаратилиши зарур.*

Кўп ҳолларда мутлақ ҳуқуқни икки ёки учта иштирокчи ўртасида тақсимлаш ҳам рақобат динамикасини сақлаш ва исталган фойдага эришиш имконини бериши мумкин.

A2. Лицензия ёки рухсатнома талаблари

Фаолият юритиш учун талаб қилинадиган лицензиялар ёки рухсатномалар бозорга киришни зарур тарзда чеклайди. Малака талаблари таълим, тажриба, яхши обрў, ишончлилик ва касбий мувофиқлик каби минимал стандартларни ўз ичига олиши мумкин.

Бошқа тармоқларда, эҳтимолий иштирокчилардан кўшимча хизматларга эҳтиёж мавжудлигини исботлаш учун “**жамоат манфаати**” тестидан ўтиш талаб қилиниши мумкин. *Айрим ҳолларда бозор иштирокчилари сонига қатъий чеклов ҳам қўйилиши мумкин.*

Лицензия ёки рухсатнома талаблари кўпинча истеъмолчиларни ҳимоя қилиш учун зарур бўлганидан қаттиқроқ бўлади ва истеъмолчилар танловини асоссиз камайтириши, нархларни оширувчи сунъий танқислик яратиши мумкин.

Муқобил сиёсат вариантлари, маҳсулот сифати стандартлари зарур даражадан юқори белгиланмаслиги, субъектнинг ташкилий шакли ёки ҳажми бўйича чекловлар эҳтиёткорлик билан баҳоланиши ҳамда истеъмолчиларни хабардор қилиш муқобил чора сифатида кўриб чиқилиши лозим.

А3. Айрим субъектларнинг товар ёки хизмат тақдим этиш имкониятини чеклаш

Ҳукуматлар айрим ҳолларда муайян тадбиркорлик фаолиятида иштирок этиш учун субъектларнинг имкониятини чеклаши мумкин. Масалан, кўчмас мулк брокерларидан давлат томонидан белгиланган хизматлар тўпламини кўрсатишни талаб қилиш кам харажатли ёки фақат хизмат ҳақи асосида ишлайдиган брокерлар фаолиятини чеклаши мумкин.

Бундай чекловлар кўпинча ҳаддан ташқари кенглиги сабабли зарур бўлмади ва истеъмолчилар учун нархларни ошириши ёки шартнома шартларини камроқ мақбул қилиши мумкин.

Муқобил сиёсат вариантлари, ҳудудий ёки кичик бизнес сиёсати мақсадлари учун рақобатни камроқ чекловчи бевосита субсидиялар, солиқ имтиёзлари, мослаштирилган енгилроқ талаблар ёки ахборот кампаниялари қўлланилиши мумкин.

А4. Бозорга кириш ёки бозордан чиқиш харажатларини сезиларли ошириш.

Бундай қоидалар вақт ўтиши билан бозор иштирокчилари сонини камайтириши мумкин. Уларга қатъий маҳсулот синов талаблари, зарур даражадан юқори таълим ёки техник малака талаблари, минимал ҳажм ва инспекция талаблари киради.

Муқобил сиёсат вариантлари, хавфсизлик, истеъмолчилар манфаатлари ёки экологик мақсадлар учун кириш харажатлари оширилганда ҳам талаблар

минимал зарур даражада бўлиши ва рақобатга салбий таъсири камайтирилиши лозим.

A5. Товарлар, хизматлар, капитал ва меҳнатнинг географик ҳаракатини чеклаш

Қоидалар баъзан товарлар, хизматлар, капитал ва ёки меҳнатнинг юрисдикциялар ўртасида ҳаракатини чеклайди. Бундай чекловлар кўпинча ҳудудий сиёсат воситаси сифатида қўлланилади, бироқ улар рақобатнинг географик доирасини сунъий равишда қисқартиради ва бозор ҳокимияти юзага келишига сабаб бўлиши мумкин.

Эҳтимолий чекловлар қуйидаги саволлар асосида баҳоланиши лозим: чекловлар ва сиёсат мақсади ўртасида аниқ боғлиқлик борми; чекловлар минимал зарур даражадами; асосли таҳлил мақсадга ушбу чеклов орқали эришилишини кўрсатадими; чекловлар аниқ тартибга солиш нормалари орқали чекланган муддат билан белгиланганми?

“**Вақтинчалик**” ҳимоя чоралари лоббичилик натижасида, ярим доимий механизмга айланиб қолиши хавфи мавжуд. Шунинг учун сиёсат ишлаб чиқувчилар бундай чекловларни ўз ичига олган таклифларга эҳтиёткорлик билан ёндашишлари лозим.

Чек-лист В ва В1

Тартибга солиш субъектнинг рақобатлашиши қобилиятига реклама ва маркетинг чекловлари, маҳсулот ёки хизмат сифати стандартлари ҳамда нархларни назорат қилиш орқали таъсир қилиши мумкин. Бундай чекловлар рақобатнинг жадаллиги ва йўналишларини камайтириши, нархларни ошириши ва истеъмолчилар учун хилма-хилликни камайтириши мумкин.

В1. Товар ёки хизматлар сотиладиган нархларни назорат қилиш

Ҳукуматлар анъанавий монополия тармоқларида, масалан коммунал хизматларда, нархларни кўпинча тартибга солади. Бундай назорат истеъмолчилар учун фойдали бўлиши ва танловнинг мавжуд эмаслигини мувозанатлаши мумкин.

Бироқ нарх назорати бир нечта субъект мавжуд бўлган ҳолатларда ҳам қўлланилади. Минимал нархлар белгиланганда паст харажатли субъектлар пастроқ нарх таклиф этиш орқали бозор улушини олиш имкониятидан маҳрум бўлади. Максимал нархлар белгиланганда эса инновация рағбати камайиши мумкин.

Муқобил сиёсат вариантлари, нархларни тартибга солиш одатда мақсадларга эришишнинг энг самарали усули эмас. Масалан, такси бозорида рақобатни рағбатлантириш истеъмолчилар манфаатларини ҳимоя қилишнинг яхшироқ усули бўлиши мумкин.

В2. Реклама ва маркетингни чеклаш

Субъектларнинг товар ва хизматларни реклама қилиш ёки маркетинг юритиш имкониятини чекловчи қоидалар кўпинча ёлғон ёки чалғитувчи рекламани чеклаш мақсадида мавжуд бўлади. Баъзан реклама чекловлари, жамият учун салбий оқибатларга олиб келиши мумкин бўлган ёки ортиқча истеъмолга сабаб бўладиган маҳсулотларга нисбатан қўлланилади.

Бироқ кўп ҳолларда реклама ва маркетинг чекловлари ҳаддан ташқари кенг бўлади ва рақобатни асоссиз чеклайди. Улар янги иштирокчилар учун алоҳида оғир бўлиши мумкин, чунки бозордаги мавжудлиги ва таклиф сифати ҳақида истеъмолчиларни хабардор қилиш имкониятини чеклайди.

Муқобил сиёсат вариантлари, умумий истеъмолчиларни ҳимоя қилиш қонунлари ёлғон ва чалғитувчи рекламага тақиқларни ўз ичига олади. Агар ортиқча истеъмолни чеклаш зарур бўлса, ахборот кампаниялари ва истеъмолчиларни таълим билан таъминлаш кўриб чиқиши мумкин.

В3. Айрим субъектларга устунлик берадиган ёки яхши хабардор истеъмолчилар танлайдиган даражадан юқори сифат стандартлари.

Маҳсулот стандартлари янги маҳсулотларни қўллашга кўмаклашиши мумкин, бироқ айрим субъектларга бошқаларга нисбатан асоссиз устунлик ҳам бериши мумкин.

В3 давоми ва В4. Харажатлар асимметрияси

Ҳаддан ташқари қаттиқ стандартлар ресурслари чекланган ишлаб чиқарувчилар учун қийин ёки имконсиз бўлиши мумкин. Айрим истеъмолчилар барча хавфлар ҳақида тўлиқ хабардор бўлган ҳолда ҳам арзонроқ, паст сифатли товарларни танлаши мумкин.

Муқобил сиёсат вариантлари, қатъий маҳсулот стандартлари ўрнига истеъмолчиларга маҳсулот хусусиятлари ҳақида маълумот бериш талабини жорий этиш мумкин. Йирик ўзгаришлар кўзда тутилганда кичик субъектларга мослашиш учун ўтиш даври берилиши мақсадга мувофиқ.

В4. Айрим субъектлар учун харажатларни бошқаларга нисбатан ошириш. Бундай асимметриянинг манбалари бир технологиядан фойдаланишни асосиз талаб қилиш, амалдаги субъектларни янги талаблардан вақтинча озод қилиш қоидаси (“grandfather clause”) ва давлат ёки имтиёзли корхоналарга субсидиялар бўлиши мумкин.

В4 муқобиллари ва С кириш

Муқобил сиёсат вариантлари ва Чек-лист С

Амалдаги субъектларни янги талаблардан вақтинча озод қилиш қоидалари доимий эмас, балки вақт жиҳатидан чекланган бўлиши лозим. Уларнинг давомийлиги берилган имтиёз асосига мутаносиб бўлиши керак.

Субсидиялар фойда бериши мумкин, бироқ улар корхоналарга маҳсулдорликни ошириш ўрнига давлат ёрдамига таяниш имкониятини берса, рақобат асосларини ўзгартиради. Шунинг учун субсидиялар чекланган, шаффоф ва мақсадли бўлиши лозим.

Чек-лист С. Қоидалар субъектларнинг рақобатлашиш қобилиятини ўзгартириш билан бирга уларнинг рақобатлашиш рағбатларига ҳам таъсир қилиши мумкин. Улар рақобатчилар ўртасида мувофиқлашувни осонлаштириши ёки истеъмолчиларнинг етказиб берувчилар ўртасида алмашиш рағбатини камайтириши мумкин.

С1. Ўзини ўзи тартибга солиш ва қўшма тартибга солиш

Тармоқ ёки касбий уюшма ўз аъзолари фаолиятини тартибга солиш бўйича тўлиқ масъулиятни ўз зиммасига олганда ва давлат қонунчилик орқали қўллаб-қувватламаса, “**ўзини ўзи тартибга солиш**” атамаси қўлланилади. Ҳукумат уюшма қоидаларини қонунчилик билан қўллаб-қувватласа, “**қўшма тартибга солиш**” атамаси қўлланилади.

Бундай тузилмалар техник стандартларнинг мувофиқлигини ва технология тараққиётини таъминлаш орқали фойда келтириши мумкин. Бироқ улар реклама чекловлари ёки янги иштирокчиларга қатъий малака талаблари орқали рақобатни камайтириши мумкин.

Муқобил сиёсат вариантлари, ҳукуматлар тармоқ ёки касбий уюшмаларнинг тартибга солиш ваколатларидан рақобатга қарши фойдаланишига йўл қўймаслик учун назорат ваколатларини сақлаб қолиши лозим.

C2. Ахборотни эълон қилиш; C3. Умумий рақобат қонунчилигидан истиснолар

Айрим қоидалар субъектларнинг нархлари, ишлаб чиқариш хажмлари, сотувлари ёки харажатлари тўғрисидаги маълумотларни эълон қилишни талаб қилиши ёки рағбатлантириши мумкин. Бундай ахборот истеъмолчилар учун фойдали бўлса-да, ҳаддан ташқари батафсил ва жорий ҳолатда эълон қилиниши рақобатчилар ўртасида мувофиқлашув хавфини кучайтириши мумкин.

Муқобил сиёсат вариантлари, ахборот давлат сиёсати мақсадлари учун йиғилса, уни тўлиқ ва жорий ҳолатда эълон қилиш зарур бўлмаслиги мумкин. Агрегатлаштирилган, тарихий ёки шахссизлантирилган маълумотлар фойдалироқ ва хавфсизроқ бўлиши мумкин.

C3. Айрим субъектлар ёки тармоқларни умумий рақобат қонунчилиги қўлланилишидан озод қилиш картеллар, нархни суистеъмол қилиш ва рақобатга зид бирлашувлар хавфини оширади.

Чек-лист D. Истеъмолчилар танлови ва ахбороти

Истеъмолчилар қайси субъектдан харид қилишни танлаш имкониятига эга бўлмаса, етказиб берувчилар ўртасида эркин алмашина олмаса ёки самарали танлов учун зарур ахборотга эга бўлмаса, бозорда рақобат босими пасаяди.

D1. Қоидалар баъзан истеъмолчилар учун мавжуд танлов имкониятларини чеклайди. **Масалан**, муайян ҳудуддаги истеъмолчиларни фақат маҳаллий коммунал хизмат кўрсатувчи субъектдан фойдаланишга мажбур қилиши мумкин.

Муқобил сиёсат вариантлари, истеъмолчилар танловини чеклаш ўрнига, уларга мавжуд етказиб берувчиларни таққослаш имконини берадиган ахборот бериш кўпинча самаралироқ чора ҳисобланади.

D2. Алмашиш харажатлари; D3. Самарали танлов учун ахборот

D2. Қоидалар истеъмолчиларнинг бир етказиб берувчидан бошқасига ўтишини қийинлаштириши мумкин. Бу шартномани бекор қилиш тўловлари, янги хизматга уланиш харажатлари, телефон рақамини кўчиришдаги қийинчиликлар ёки вақт йўқотиш каби очиқ ва яширин харажатлар орқали юзага келади.

Муқобил сиёсат вариантлари, алмашиш харажатларини камайтириш ёки бартараф этиш рақобатга катта ижобий таъсир кўрсатиши мумкин. Агар қонуний харажатлар мавжуд бўлса, улар асосли, ошқора ва минимал даражада бўлиши лозим.

D3. Ҳукуматлар илгари мавжуд бўлмаган бозорларни дерегуляция қилганда ёки рақобат учун очганда, истеъмолчиларга янги маҳсулотларни таққослаш учун етарли ахборот берилиши керак. Акс ҳолда, бозор ислоҳотлари кутилган натижани бермаслиги мумкин.

Агар жавоб “ҳа” бўлса - рақобатни баҳолаш босқичлари

Чек-листдаги саволлардан бирига “ҳа” деб жавоб берилганининг ўзи тегишли қоида албатта рақобатга қарши таъсир кўрсатади, дегани эмас. *Бу жавоб ушбу қоидани чуқурроқ таҳлил қилиш зарурлигини кўрсатади.*

Босқич	Мазмун
1	Баҳоланадиган сиёсат ёки қоидани аниқлаш
2	Рақобатни баҳолаш чек-листини қўллаш
3	Зарур бўлса, чуқур баҳолаш ўтказиш
4	Муқобил вариантларни амалдаги ҳолат билан таққослаш
5	Энг мақбул, рақобатга камроқ зарар етказадиган вариантни жорий этиш

Аксарият ҳолларда қоидаларнинг фақат кичик қисми рақобатга жиддий зарар етказиш хавфини туғдиради. Бироқ қоида, бозор фаолиятига ортиқча чеклов қўяётган бўлса, кенг қамровли рақобатни баҳолаш асосли бўлади.

2-боб. Рақобатнинг истеъмолчиларга фойдаси ҳамда унумдорлик, ўсиш, инновация ва бандликка ижобий таъсири

Ушбу боб рақобатнинг асосий фойдаларини тушунтиради. Унда рақобатнинг истеъмолчилар учун тўғридан-тўғри фойдалари, шунингдек унумдорлик, иқтисодий ўсиш, инновация, бандлик ва тенгсизлик каби макроиқтисодий кўрсаткичларга таъсири ёритилади.

1. Истеъмолчилар учун фойда

Рақобат ислоҳотларини амалга оширишнинг асосий сабабларидан бири шундаки, ҳукуматлар рақобатнинг фойдасини тобора кўпроқ эътироф этмоқда. Воситалар тўплами ҳукуматларга рақобатга ортиқча чекловларни чеклашда амалий восита беради.

Рақобат корхоналарни ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишга, янги ва яхшироқ маҳсулотларни таклиф этишга, инновацияларни рағбатлантиришга, иқтисодий ўсишни қўллаб-қувватлашга ва истеъмолчилар фаровонлигини оширишга ундайди.

1.1. Истеъмолчилар рақобатдан қандай фойда олишига мисоллар

Денгиз портлари

Аргентинада денгиз порти хизматларининг хусусийлаштирилиши ва кейинчалик хусусий фирмаларнинг портлардан фойдаланиш ҳамда уларга инвестиция киритиш имконияти рақобатни кучайтирди. Натижада, меҳнат унумдорлиги ошди, порт харажатлари пасайди ва юк айланмаси кўпайди².

Китоб наشري

1997 йилгача Net Book Agreement **Буюк Британия ва Ирландия** китоб сотувчиларининг ноширлар томонидан белгиланган нархдан паст нархда китоб сотишини чеклаб келган. Ушбу келишув бекор қилинганидан кейин энг оммабоп 41 та китоб бўйича нархлар ўртача 28 фоизга пасайган, янги номдаги китоблар сони ўсган ва чакана китоб дўконлари хизмат сифатини яхшилаган.³

Чакана савдо нуқталари

Озиқ-овқат ва бошқа чакана савдо бозорларида рақобатнинг ошиши бир қатор тадқиқотларда кузатилган. **АҚШ** бозорларида **Wal-Mart** каби янги иштирокчилар киргандан кейин мавжуд супермаркетлар нархларни пасайтирган, маҳсулот турларини кенгайтирган ва хизмат сифатини яхшилаган.⁴

Темир йўллар

Lalive ва Schmutzler **Германия**да маҳаллий йўловчи темир йўл бозорларида рақобат жорий этилиши таъсирини ўрганган. Тегишли тартибга солиш, очик тендерлар ва хизмат сифати талаблари мавжуд бўлса, рақобат темир йўл каби инфратузилма тармоқларида ҳам яхшироқ хизмат ва самаралироқ харажатларга олиб келиши мумкин.

Рақобатнинг турли тармоқлардаги таъсири

Рақобатнинг истеъмолчиларга фойдаси фақат нархнинг пасайиши билан чекланмайди. У маҳсулот ва хизматлар сифати яхшиланиши, танлов кенгайиши, бозорга янги иштирокчилар кириши, хизмат кўрсатиш маданияти ошиши ва инновацион бизнес моделлар пайдо бўлиши орқали ҳам намоён бўлади.

---

² Манба: Serebrisky and Trujillo (2004).

³ Манба: Davies et al. (2004).

⁴ Манбалар: Hausman and Leibtag (2005); Basker (2007).

Рақобат ва истеъмолчилар фаровонлиги

Рақобат истеъмолчилар фаровонлигини бир нечта канал орқали оширади: нархларга босим ўтказди, маҳсулот ва хизматлар сифатини яхшилади, инновацияларни рағбатлантиради ва ресурслардан самарали фойдаланишни кучайтиради.

Рақобатнинг унумдорлик, ўсиш ва инновацияга таъсири

Рақобат корхоналарни самаралироқ ишлашга ундайди. Самарасиз корхоналар рақобат шароитида бозор улушини йўқотиши мумкин, шу сабабли улар технологияларни янгилаш, бошқарув сифатини ошириш ва харажатларни камайтиришга мажбур бўлади.

Рақобат иқтисодий ўсишнинг муҳим омили ҳисобланади. У ресурсларни самаралироқ корхоналарга йўналтиради, умумий унумдорликни оширади ва узоқ муддатли иқтисодий ўсишга ҳисса қўшади.

Рақобат ва унумдорлик ўсиши

Рақобат босими мавжуд бўлган бозорларда, субъектлар ишлаб чиқариш харажатларини камайтириш, ресурслардан самарали фойдаланиш ва бошқарув сифатини оширишга интилади. Рақобат заиф бўлган бозорларда эса, самарасиз ишлаб чиқариш усуллари узоқ вақт сақланиб қолиши мумкин.

Рақобат ва инновация

Рақобат инновация учун кучли иқтисодий рағбат яратади. Корхоналар рақобатчилардан устун бўлиш, истеъмолчиларни жалб қилиш ва бозор улушини кенгайтириш учун янги маҳсулотлар, хизматлар, технологиялар ва бизнес моделларни жорий этишга ҳаракат қилади.

Рақобат ва бандлик

Рақобатнинг бандликка таъсири мураккаб ва кўп қирралидир. Қисқа муддатда рақобат самарасиз корхоналарга босим ўтказиши мумкин. Узоқ муддатда эса ресурслар самаралироқ тақсимланади, маҳсулдор корхоналар кенгайди ва янги иш ўринлари яратилади.

3-боб. Рақобатни баҳолашни давлат бошқаруви жараёнларига жорий этиш

Рақобатни баҳолаш давлат сиёсатини ишлаб чиқиш ва тартибга солувчи нормаларни қабул қилиш жараёнларига самарали тарзда интеграция қилиниши

мумкин. Асосий мақсад — давлат сиёсати мақсадларига эришишни сақлаб қолган ҳолда, рақобатга ортиқча ёки зарур бўлмаган чекловларни камайтиришдир.

Рақобатни баҳолашни қачон амалга ошириш лозим?

Рақобатни баҳолаш сиёсат ишлаб чиқиш жараёнининг илк босқичларида амалга оширилиши лозим. У муаммо ва давлат сиёсати мақсади аниқланаётганда, тартибга солиш вариантлари ишлаб чиқиляётганда ва якуний қарор қабул қилинишидан олдин амалга оширилса, энг самарали бўлади.

Тартибга солиш таъсирини баҳолаш жараёнлари билан интеграция

Рақобатни баҳолашни тартибга солиш таъсирини баҳолаш жараёнларига интеграция қилиш самарали ёндашув ҳисобланади. Бу рақобат масалаларини алоҳида тартибда эмас, балки қарор қабул қилиш ва ҳужжат ишлаб чиқиш жараёнида умумий таъсир таҳлили доирасида кўриб чиқиш имконини беради.

Рақобат органининг ўрни

Рақобат органи қонун ва қоидалар лойиҳаларини рақобат нуқтаи назаридан таҳлил қилиш, бозорга кириш тўсиқлари, мутлақ ҳуқуқлар, лицензиялаш чекловлари ва истеъмолчилар танловига таъсир қилувчи нормалар бўйича хулоса бериш, шунингдек муқобил чораларни таклиф этишда муҳим роль ўйнайди.

Институционал механизмлар

Рақобатни баҳолашни давлат бошқарувида жорий этишнинг ягона универсал модели мавжуд эмас. Марказлашган, марказлашмаган ва аралаш моделлар мамлакатнинг ҳуқуқий тизими, институционал тузилмаси ва ресурсларига қараб танланиши мумкин.

Модель	Афзаллик	Эҳтиёткорлик талаб қиладиган жиҳат
Марказлашган	Таҳлил сифати бир хил стандартда таъминланади.	Катта ресурс ва эксперт салоҳияти талаб қилиши мумкин.
Марказлашмаган	Мавжуд вазирлик ва регулятор жараёнларига тез жорий этилади.	Органлар кесимида таҳлил сифати фарқ қилиши мумкин.
Аралаш	Дастлабки баҳолаш тармоқ органларида, чуқур таҳлил рақобат органида амалга оширилади.	Масъулият тақсимоли аниқ белгиланиши лозим.

Амалий жорий этиш шартлари

Рақобатни баҳолаш тизими самарали ишлаши учун содда чек-лист, методик қўлланма, ўқув ва малака ошириш, идоралараро ҳамкорлик, мониторинг ва кўриб чиқиш механизмлари зарур.

Рақобатни баҳолаш учун қандай ресурслар талаб этилади?

Самарали рақобатни баҳолаш тизимини жорий этиш учун талаб этиладиган ресурслар ҳар доим ҳам катта бўлиши шарт эмас. **Буюк Британияда** ОФТ дастлаб кичик эксперт гуруҳи ёрдамида кўп сонли қоидаларни дастлабки саралашдан ўтказган. **Австралия** миллий рақобат сиёсати эса кенг қамровли ресурс талаб қилган, аммо иқтисодиёт учун сезиларли ижобий натижалар берган.

Рақобатни баҳолаш дастурининг самарадорлиги

Рақобатни баҳолаш дастурининг самарадорлиги унинг қанчалик амалий, тушунарли ва давлат бошқаруви жараёнларига интеграция қилинганига боғлиқ. У қонун ва қоидалар лойиҳаларини тайёрлаш жараёнининг реал қисмига айлантирилса, давлат сиёсати сифатини сезиларли оширади.

Амалиётга жорий этиш бўйича асосий хулосалар

Биринчи, тартибга солувчи органлар ва сиёсат ишлаб чиқувчилар рақобатни баҳолашни, айниқса **RIA** таркибида, амалга оширишлари мумкин. Иккинчи, рақобат органлари баҳолашлар ва жараёнлар бўйича маслаҳат бериш учун мақбул орган ҳисобланади. Учинчи, рақобатни баҳолаш дастуридан олинadиган фойда кўп ҳолларда уни амалга ошириш харажатларидан юқори бўлади.

Мулоҳазалар

Рақобатни баҳолаш давлатнинг иқтисодий сиёсатини самарали, шаффоф ва истеъмолчилар манфаатларига мос қилишга хизмат қиладиган амалий воситадир. У давлат сиёсати мақсадларини инкор этмайди; аксинча, ушбу мақсадларга рақобатга камроқ зарар етказган ҳолда эришиши имконини излайди.

Манбалар

1. Atterhög, M. (2005), “Increased Competition in the Swedish Housing Market and its Effect on Rents and Quality of Housing Services for Households”, Housing, Theory and Society 22, No. 1, 32–49.

- 2. Hausman, J. and E. Leibtag** (2005), “Consumer Benefits from Increased Competition in Shopping Outlets: Measuring the Effect of Wal-Mart”.
- 3. Cahuc, P. and F. Kramarz** (2005), “De la précarité à la mobilité: Vers une sécurité sociale professionnelle”, Report to the Minister of Economics and Finance and Labour.
- 4. Davies, S. et al.** (2004), “The Benefits from Competition: some illustrative UK cases”, DTI Economics Paper No. 9, Centre for Competition Policy, University of East Anglia.
- 5. Serebrisky, T. and L. Trujillo** (2004), “An Assessment of Port Reform in Argentina: Outcomes and Challenges Ahead”.
- 6. Lalive, R. and A. Schmutzler** (2007), “Exploring the Effects of Competition for Railway Markets”, International Journal of Industrial Organisation No. 26, University of Zürich.
- 7. Muris, T.J.** (2002), “Creating a Culture of Competition: The Essential Role of Competition Advocacy”, International Competition Network Panel on Competition Advocacy and Antitrust Authorities, Naples, Italy.
- 8. OECD** (2019), OECD Recommendation on Competition Assessment, OECD/LEGAL/0455.
- 9. OECD** (2014a), OECD Competition Assessment Reviews: Greece, OECD, Paris.
- 10. OECD** (2014b), OECD Factsheet on How Competition Policy Affects Macroeconomic Outcomes, OECD, Paris.
- 11. OECD** (2014c), “Wireless Market Structures and Network Sharing”, OECD Digital Economy Papers, No. 243, OECD Publishing.
- 12. OECD** (2007a), Integrating Competition Assessment into Regulatory Impact Analysis, OECD, Paris.
- 13. OECD** (2007b), “Summary of the Discussion of the Roundtable on Competitive Restrictions in Legal Professions”, Working Party No. 2 on Competition and Regulation, October 2007.
- 14. OECD** (2013), “Driving Prosperity Through Effective Competition”.
- 15. Productivity Commission** (2005), Review of National Competition Policy Arrangements Inquiry Report No. 33, Commonwealth of Australia, Canberra.
- 16. The West Australian** (2007), “Exchange Cuts Fees as Competitors Lurk”, 25 August 2007.
- 17. US Office of Management and Budget** (2003), Circular A-4, September 17, 2003.
- 18. Warren-Boulton, F.R. and D.E. Haar** (2007), “Estimation of Benefits to Consumers from Competition in the Market for Automotive Parts”, Microeconomic Consulting & Research Associates, Inc.

Илова. OECD Кенгашининг рақобатни баҳолаш бўйича тавсияси

Кенгаш томонидан 2009 йил 22 октябрда тасдиқланган. Хужжат рақобатни баҳолаш орқали рақобатни асоссиз чекловчи давлат сиёсатларини аниқлаш, кўриб чиқиш ва институционал механизмларга жойлаштиришни тавсия қилади.

Преамбула

OECD Конвенциясининг 1960 йил 14 декабрдаги Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти тўғрисидаги Конвенциясининг **5(b)**-моддасини инобатга олиб; 1997 йилда Вазирлар даражасидаги Кенгаш йиғилишида рақобатга чекловлар кўп ҳолларда давлат манфаатларини илгари суришда қиммат ва самарасиз бўлиши ҳамда улардан қочиш лозимлиги ҳақида эришилган келишувни инобатга олиб; OECDнинг тартибга солиш сифати ва самарадорлиги бўйича раҳбарий принципларини инобатга олиб, улар ҳукуматларни янги тартибга солиш таклифлари ва амалдаги тартибга солиш нормаларини рақобат нуктаи назаридан кўриб чиқишга чақиради; Рақобат самарадорликни оширишини, истеъмолчиларга таклиф этилаётган товар ва хизматлар истеъмолчи афзалликларига яқинроқ бўлишини таъминлашга ёрдам беришини, пастроқ нархлар, яхшироқ сифат, инновациянинг ошиши ва юқори унумдорлик каби фойдалар келтиришини эътироф этиб; Юқори унумдорлик иқтисодий ўсиш ва бандликни ошириш учун муҳим эканини эътироф этиб; Давлат сиёсатлари турли тижорат, ижтимоий, соғлиқни сақлаш, хавфсизлик, экологик ва бошқа мақсадларга хизмат қилишини эътироф этиб; Айрим ҳолларда давлат сиёсатлари рақобатни асоссиз чеклашини эътироф этиб; Бундай асоссиз чекловлар давлат сиёсати иқтисодий тартибга солишга қаратилмаган ва рақобатга таъсир кўрсатиш нияти бўлмаган ҳолларда ҳам беихтиёр юзага келиши мумкинлигини эътироф этиб; Рақобатни асоссиз чекловчи давлат сиёсатлари кўп ҳолларда давлат сиёсати мақсадларига эришган ҳолда бозор рақобатини ривожлантирадиган тарзда ислоҳ қилиниши мумкинлигини эътироф этиб; Тартибга солинадиган тармоқларни тартибга солиш ва ислоҳ қилиш одатда эҳтимолий таъсирларни чуқур рақобат баҳолашини талаб қилишини эътироф этиб; Бошқа шартлар тенг бўлганда, аниқланган давлат сиёсати мақсадларига эришиш шарти билан, рақобатга камроқ зарар етказадиган сиёсатлар рақобатга кўпроқ зарар етказадиган сиёсатларга нисбатан афзал кўрилиши лозимлигини эътироф этиб; Бир қатор мамлакатлар рақобатни баҳолашни аллақачон амалга ошираётганини қайд этиб; OECD ва бир қатор

OECDга аъзо мамлакатлар рақобатни баҳолаш воситаларини ишлаб чиққанини қайд этиб.

I. Аъзо мамлакатлар ҳукуматларига қуйидагилар тавсия қилинади

A. Рақобатни асоссиз чекловчи мавжуд ёки таклиф этилаётган давлат сиёсатларини аниқлаш

1. Ҳукуматлар рақобатни асоссиз чекловчи мавжуд ёки таклиф этилаётган давлат сиёсатларини аниқлаш учун тегишли жараённи жорий этиши ва рақобатни баҳолашни амалга ошириш учун аниқ ҳамда шаффоф мезонларни, шу жумладан дастлабки саралаш воситаларини тайёрлаши лозим.

2. Давлат сиёсатлари ҳатто рақобатбардош натижаларни илгари суриш мақсадини кўзлаган ҳолларда ҳам рақобатни баҳолашдан ўтказилиши лозим, айниқса улар қуйидаги ҳолатларда:

- тартибга солувчи орган ёки режимни ташкил этса ёки кўриб чиқса, масалан, баҳолаш регуляторнинг тартибга солинаётган тармоқдан муносиб даражада ажратилганини таъминлаши мумкин;
- нарх ёки бозорга киришни тартибга солиш схемасини жорий этса, масалан, баҳолаш аралашувнинг оқилона ва рақобатга камроқ зарар етказадиган усуллари бор-йўқлигини аниқлаши мумкин;
- амалдаги монополияларни тузса, масалан, баҳолаш тузиш чоралари ҳақиқатан рақобатни ривожлантириш мақсадларига эришаётганини текшириши мумкин;
- “бозор учун рақобат” жараёнларини жорий этса, масалан, баҳолаш танлов жараёни истеъмолчилар манфаати учун самарали фаолият юритиш рағбатларини таъминлаётганини текшириши мумкин.

B. Рақобатни асоссиз чекловчи давлат сиёсатларини кўриб чиқиш

1. Ҳукуматлар рақобатни асоссиз чекловчи мавжуд ёки таклиф этилаётган давлат сиёсатларини кўриб чиқиш учун тегишли жараённи жорий этиши ва мақбул муқобил вариантларни баҳолаш учун аниқ ҳамда шаффоф мезонларни ишлаб чиқиши лозим.

2. Ҳукуматлар кўзланган жамоат манфаати мақсадларига мувофиқ, амалга ошириш фойда ва харажатларини инобатга олган ҳолда, рақобатни кўпроқ қўллаб-қувватлайдиган муқобил вариантни қабул қилиши лозим.

С. Институционал муҳит

1. Рақобатни баҳолаш институционал ва ресурс чекловларига мувофиқ энг самарали ва натижадор тарзда давлат сиёсатларини кўриб чиқиш жараёнига киритилиши лозим.
2. Рақобат органлари ёки рақобат соҳасида экспертизага эга мансабдор шахслар рақобатни баҳолаш жараёнига жалб қилиниши лозим.
3. Таклиф этилаётган давлат сиёсатларини рақобат нуқтаи назаридан баҳолаш сиёсат ишлаб чиқиш жараёнига эрта босқичда интеграция қилиниши лозим.

Д. Таърифлар

Ушбу Тавсия мақсадлари учун “давлат сиёсатлари” деганда қоидалар, тартиблар ёки қонунчилик ҳужжатлари тушунилади.

Кенгаш ушбу Тавсияни аъзо ва унга қўшилган давлатлар томонидан миллий ҳуқуқий ва институционал тизимларига мос равишда амалга оширишни тавсия қилади.

Амалдаги қоидаларни даврий кўриб чиқиш

Амалдаги қоидалар вақт ўтиши билан ўз мақсадини йўқотиши, бозор шароитларига мос келмай қолиши ёки рақобатга ортикча чекловлар яратиши мумкин. Шу сабабли улар рақобат нуқтаи назаридан даврий равишда кўриб чиқилиши лозим.

Тажриба алмашиш ва халқаро ҳамкорлик

Давлатлар рақобатни баҳолаш соҳасида тажриба алмашиш, илғор амалиётларни ўрганиш ва методик ёндашувларни такомиллаштириш бўйича ҳамкорлик қилишлари мақсадга мувофиқ. Халқаро тажриба лицензиялаш, нарх назорати, мутлақ ҳуқуқлар, давлат ёрдами, истеъмолчилар танлови ва ахборот чекловлари каби ўхшаш муаммоларга ечим топишда фойдали бўлиши мумкин.

ОЕСД Рақобатни баҳолаш бўйича воситалар тўплами ҳақида

ОЕСДнинг Рақобатни баҳолаш бўйича воситалар тўплами ҳукуматларга бозор фаолиятига нисбатан зарур бўлмаган чекловларни аниқлаш ва давлат сиёсати мақсадларига эришишни сақлаб қолган ҳолда, рақобатни камроқ чекловчи муқобил чораларни ишлаб чиқиш орқали рақобат тўсиқларини бартараф этишда ёрдам беради.

Жилд	Мазмун
1-жилд. Принциплар	Рақобатнинг фойдалари, чек-лист ва давлат бошқаруви жараёнлари мисоллари.
2-жилд. Қўлланма	Рақобатни баҳолашда кўриб чиқиладиган асосий масалалар бўйича техник йўриқнома.
3-жилд. Операцион қўлланма	Рақобатни баҳолашни амалга ошириш бўйича босқичма-босқич амалий жараён.

OECD Рақобатни баҳолаш бўйича воситалар тўплами ҳукуматларга рақобат тўсиқларини бартараф этишда ёрдам беради. У уч жилддан иборат. 1-жилд воситалар тўплами принципларини баён қилади, рақобатнинг фойдалари, чек-лист ва давлат жараёнлари мисолларини тушунтиради.⁵

---

⁵ Воситалар тўплами бир нечта тилларда www.oecd.org/competition/toolkit манзилида мавжуд.